

Демонстрація підлітками девіантної комунікативної поведінки в соціальних мережах

О. О. Порпуліт

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: porpulis@ukr.net

Paper received 15.05.22; Accepted for publication 29.05.22.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2022-267X49-06>

Анотація. В умовах воєнного стану виявлено ставлення українських підлітків до демонстрації девіантної комунікативної поведінки в соціальних мережах; окреслено фактори девіантної комунікативної поведінки підлітків у соціальних мережах; виявлено причини демонстрації агресивної комунікативної поведінки в соціальних мережах.

Ключові слова: девіантна поведінка, комунікативна поведінка, опосередкована комунікація, кібербулінг

Вступ. Проблема розвитку особистості та соціалізації людини в сучасному інформаційно насиченому, швидкоплинному світі виступає однією з актуальних між-дисциплінарних проблем людинознавства. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, широке розповсюдження глобальних комп'ютерних мереж, неактуальність протиставлення віртуального й реального призводить до того, що сучасна людина занурюється в якісно нове й семіотично неоднорідне інформаційне середовище, яке, по суті, стає особливого роду життєвим простором: традиційні інститути соціалізації поступово замінюються віртуальним середовищем, у взаємодії з яким відбувається формування само-свідомості, конструювання світогляду, опанування тактик і стратегій взаємодії з іншими людьми і навколишнім світом. Додамо, що реалії початку XXI століття демонструють доволі парадоксальну ситуацію, з одного боку, девіантна поведінка часто для підлітків виглядає «як норма, засіб долучення до дорослого життя», з іншого, «підліткова вікова група в силу несформованості своєї особистості виявляється найбільш уразливою, у порівнянні з іншими, стосовно несприятливих впливів соціального середовища, найбільш не-підготовленою до своєчасної та повної адаптації до нових соціально-економічних умов» [2, с. 155].

Стислий огляд публікацій за темою. Девіантна поведінка – «скоєння вчинків, які суперечать правовим чи моральним нормам соціальної поведінки в тому чи іншому співтоваристві» [1, с. 55] – як соціальне явище є предметом наукової рецепції доволі тривалий час, але, незважаючи на це, в сучасному світі вона не стає менш актуальною. Проблему соціалізації підлітків, умов виникнення, становлення і впровадження у повсякденний обіг девіантної поведінки неповнолітніми вивчали Л. Бондаренко, В. Боряк, В. Війтик, Г. Кертіс, П. Коскі, О. Лобко, І. Ламаш, А. Нежута, Р. Слоньє, П. Сміт, М. Сяо-Хуй, ж. Чіббаро, Л. Шалімова, Л. Шульга, А. Юсуф [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10] тощо.

Мета дослідження – у контексті воєнного стану виявити ставлення українських підлітків до демонстрації в соціальних мережах девіантної комунікативної поведінки. Під комунікативною поведінкою ми розуміємо

поведінку, прийнятну в певній лінгвокультурній спільності, що супроводжується дотриманням загально-прийнятих правил і норм у стандартних комунікативних ситуаціях більшістю мовного колективу; відповідно, ненормативна комунікативна поведінка – поведінка, що порушує прийняті норми. Реалізація окресленої мети зумовила постановку й розв'язання низки завдань: 1) окреслити чинники девіантної комунікативної поведінки підлітків у соціальних мережах; 2) визначити причини демонстрації в соціальних мережах агресивної комунікативної поведінки; 3) з'ясувати аргументи щодо спроможності вдаватися до девіантної комунікативної поведінки.

Матеріали і методи. У дослідженні взяли участь 80 осіб віком 11–15 років, 37 дівчаток і 43 хлопця. Вибір часового інтервалу дослідження – останній тиждень березня 2022 року – зумовлений зміною ритмів / темпів суспільно-політичного, освітнього, навчально-пізнавального процесу: українські школярі перебувають у воєнних, життєво-небезпечних умовах існування, повинні «проживати» у двох світах, з одного боку, «включитися» у нормований, організований навчальний процес, з іншого, докорінно переструктурувати час проведення дозвілля, що, у свою чергу, змушує їх орієнтуватися на суб'єктивні просторово-часові параметри організації по можливості безпечного довкілля. Вибір-ка респондентів відбувалася на добровільній основі й за згодою батьків відвідувачів і керівництва навчально-пізнавального центру «N...а» (м. Одеса).

Для опрозорення ставлення підлітків до демонстрації в соціальних мережах девіантної комунікативної поведінки ми використали шкалу Р. Лайкерта й якісне опитування у фокус-групі.

Результати й обговорення. Порядкова шкала оцінок дала змогу зафіксувати згоду чи незгоду із судженнями, які тією чи іншою мірою характеризують предмет опитування (Див. рис. 1). Підліткам було запропоновано обрати варіант відповіді на питання – «Як часто ви використовуєте агресивний стиль спілкування в соціальних мережах»: А. Практично ніколи; Б. Час від часу; В. Важко сказати, використовую чи ні; Г. Постійно.

Рисунок 1. Частотність використання підлітками агресивного стилю спілкування в соціальних мережах

Тож підлітки доволі активно вдаються до агресивної поведінки в мережі, а саме до агресивної комунікативної поведінки – 67,5 %. Під час бесід підлітки поділилися власними спостереженнями щодо того, як сьогодні вибудовується контакт з однолітками. Так, реципієнти акцентували увагу на тому, що контакт з однолітками, який досягається в реальній компанії однокласників, друзів у спортивних секціях, однодумців у гуртках (тривалий, інтенсивний, надійний, глибокий), але обмежений кількістю членів компанії, вимагає досить багато зусиль для побудови і розвитку цих відносин, тому вони надають перевагу великій кількості контактів з різними легко доступними, в першу чергу, через Інтернет і online-ігри, людьми (контактів поверхових, вільних, легких, безпечних, нетривалих). Одним із аргументів на користь online-компаній підлітки назвали той факт, що в разі виникнення емоційно-психологічного напруження в реальній компанії підліток повинен продемонструвати навички адаптації до різних соціальних ситуацій, продемонструвати вміння чинити вибір: залишитися в компанії і підкоритися правилам, змінити компанію, ізолюватися тощо. В інтернет-просторі зміна компанії, інтернет-спільноти, у разі виникнення емоційно-психологічної некомфортності напруги є більш простою – миттєво видалитися з членів спільноти, заблокувати небажаних друзів тощо. Словом, провідним чинником посилення девіантної поведінки підлітків у соціальних мережах є фактор опосередкованості комунікації – спілкування, позбавлене живого, природнього контакту, неможливість безпосередньо передавати власні емоції, демонструвати

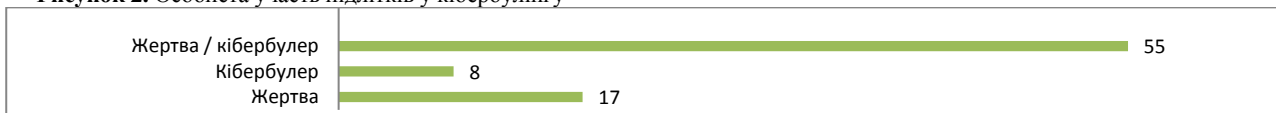
ти симпатію / антипатію щодо суб'єкта спілкування. Наступні чинники – анонімність, безпека мовних партнерів (внаслідок їх фізичної непередставленості), переважна рівностатусність, неформальний характер спілкування. Ці фактори певною мірою сприяють зняттю низки соціокультурних і індивідуальних обмежень, що зазвичай накладаються на мовну поведінку в немережевій комунікації і є результатом дотримання загальнокультурних, групових, ситуативних і індивідуальних норм спілкування.

Фокус-групові бесіди проводились за єдиним гайдом. За попередньою домовленістю з підлітками ми не з'ясовували гендерні аспекти щодо заявлених у гайді питаннях. Розроблений для фокус-групи гайд містив низку моментів:

- виявлення причин девіантної поведінки в мережі;
- ставлення до демонстрації девіантної поведінки в мережі;
- оцінка можливості / неможливості демонстрації власної девіантної поведінки в мережі;
- обговорення наслідків виявлення девіантної поведінки в мережі.

Проведене у фокус-групах опитування дає підстави констатувати, що 63 реципієнти (78,8 % від загальної кількості підлітків) демонстрували в мережевому середовищі девіантну поведінку, серед них 68,7 % використовували інтернет-цькування в якості відповіді на агресію, 10 % були безпосередньо ініціаторами кібертравлі (Див. рис. 2).

Рисунок 2. Особиста участь підлітків у кібербулінгу

Провідними акціями, які спонукали підлітків до кібербулінгу як реакції на попередню агресію, девіантну поведінку, реципієнти називали такі дії:

→ Отримання неприємного листа від незнайомого актора соціальної мережі;

→ Отримання неприємного листа від відомого актора соціальної мережі;

→ Травля й цькування online.

У відповідь на подібні акції підлітки вдавалися до наступних акцій (Див. рис. 3):

→ **А** – розташування вигаданої інформації про знайомого / незнайомого актора в групі чи на сторінці власника акаунта, щоби інші посміялися над ним;

→ **В** – відправлення електронного листа, розташування коментарів під постом власника акаунта, щоби розлютити його;

→ **С** – відверто образати людину, її інтереси й уподобання;

→ **Д** – Обговорювали інформацію про людину з іншими без її відома.

При внесенні кількісних даних за одиницю ми рахували відповідь одного респондента щодо ситуації зіткнення з кібербулінгом в інтернет-просторі і щодо його особистої реакції-протидії цьому феномену. Кожен підліток називав таку реакцію-протидію, яку він застосовував найчастіше в різних варіантах кібербулінгу,

тобто чи то при отриманні неприємного листа від незнайомого / знайомого актора соціальної мережі, чи то при травлі й цькуванні в соціальних мережах.

Рисунок 3. Кібербулінг і реакції-протидії щодо девіантної поведінки, демонстрованої в соціальних мережах

Найактивніше підлітки виявляють девіантну, агресивну поведінку при схвальному ставленні до неї з боку інших акторів соціальних мереж: пор. у 44 випадках (55 %) підлітки як реакцію на кібербулінг обирають «розташування вигаданої інформації про знайомого / незнайомого актора в групі чи на сторінці власника акаунта, щоби інші посміялися над ним» (26,3 %) і «обговорювання інформації про людину з іншими без її відома» (28,8 %).

Результати опитування у фокус-групах дають підстави зробити припущення щодо існування реальних підстав для перетворення підлітків, які стали жертвами кібербулінгу, в подальшому на кіберагресорів. Привертає увагу той факт, що серед 80 реципієнтів, дванадцять з яких взагалі не стикалися з кібербулінгом, не було жодного підлітка, хто б проігнорував / залишився осторонь / не підтримав агресивну, девіантну поведінку

проти реального / уявного кіберагресора. Дані, репрезентовані на рисунку 4, вказують на наявність значущого зв'язку між багатьма віртуальними діями, які, на думку підлітків, є прийнятними й виправданими, і схильністю до девіантної поведінки, яка проявляється у ворожому ставленні до інших людей з метою нанесення їм психологічного збитку.

Рисунок 4. Частотність реакцій-дій, які підлітки вважають прийнятними й виправданими у ситуації відповіді на кібербулінг

Занепокоєння викликають зауваження підлітків щодо можливості легко й безпечно демонструвати в умовах інтернет-спілкування негативні емоції: злість, роздратування, озлобленість, тому й у реальному житті перед вчителями й батьками вони виглядають не зухвалими бешкетниками, розбишаками, а тихими, мовчазними, відстороненими особистостями. Тобто девіантна поведінка підлітків є замаскованою, і вони дуже добре розуміють цей момент. Так, з певним задоволенням і гордістю підлітки розповідали про те, як вони «тролили», «пранкали», «банили» когось, перебуваючи на уроці, поряд із батьками, а дорослі, навіть, не здогадувалися про це, оскільки вони (підлітки) «мило посміхалися», «не заважали вчительці проводити урок», «тихенько сиділи за монітором», «вдавали, що сплять чи відпочивають».

Висновки. Послаблені навички безпосереднього, живого спілкування призводять до того, що ускладнюється передбачуваність девіантної поведінки підлітків, підвищується рівень жорстокості її проявів. Воєнний стан, складні політичні, соціально-економічні, морально-психологічні умови існування безпосередньо інспі-

рують і підживлюють чинники формування девіантної поведінки підлітка, як-то неорганізованість, залежність від інших; пошук свободи через втечу від правил і норм реального життя, випробування себе та інших, пошук і розширення меж можливого в просторі мережевому; відсутність вольового самоконтролю; невміння знаходити адекватні засоби і способи поведінки у важких реальних ситуаціях тощо. Тож у форматі медіаграмотності актуальним постає завдання не лише попередження агресивної поведінки підлітка, демонстрованої у соціальних мережах, а й відновлення втрачених / несформованих соціальних навичок позитивно орієнтованих відносин, інформаційно-пізнавальних, соціально-культурних, морально-етичних видів діяльності в offline-середовищі. Успішному регулюванню девіантних форм поведінки неповнолітніх повинні сприяти ефективна соціальна політика, вся система соціальних інститутів, спрямована на стабільний розвиток суспільства, створення механізму впливу на громадську думку через ЗМІ, виховання у підлітків негативного ставлення до девіантної поведінки однолітків, формування вміння протистояти їхньому негативному тиску тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк, В. П., Бикеева, Е. А. (2015). Медико-соціальна робота с молодежью с девиантным поведением. KANT, 55–58.
2. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали науково-практичної конференції (2015). Харків.
3. Chibbaro, J. S. (2007). School counselors and the cyber bully: Interventions and implications. Professional School Counseling, 65–68. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2156759X0701100109>
4. Elhai, JD, Yang, H, Fang, J, Bai, X, Hall, BJ. (2020). Depression and anxiety symptoms are related to problematic smartphone use severity in Chinese young adults: fear of missing out as a mediator. Addictive Behaviors, 101. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.04.020>
5. Koski, P.R. (1987). Family violence and non-family deviance: Taking stock of the literature. Marriage-and Family Review, 12, 23–46. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/family-violence-and-nonfamily-deviance-taking-stock-literature>
6. Parashkouh, NN, Mirhadian, L, EmamiSigaroudi, A, Leili, EK, Karimi, H. (2018). Addiction to the Internet and mobile phones and its relationship with loneliness in Iranian adolescents. International Journal of Adolescent Medicine and Health. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2018-0035>
7. Slonje, R., Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? Scandinavian Journal of Psychology, 49, 147–154. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18352984/>
8. Wartberg, L, Kriston, L, Thomasius, R. (2020). Internet gaming disorder and problematic social media use in a representative sample of German adolescents: prevalence estimates, comorbid depressive symptoms and related psychosocial aspects. Computers in Human Behavior, 103, 31–36. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.09.014>
9. Xiao-Hui, M., Li, L. (2010). Adolescents' Internet Morality and Deviant Behavior Online, 42(10), 988–997. <http://journal.psych.ac.cn/acps/EN/Y2010/V42/I10/988>
10. Yusuf, A., Rachmawati, P., Rachmawati, D. (2020). The correlation of Internet addiction towards adolescents' social interaction. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2020-0110>

REFERENCER

1. Boryak, V. P., Bikeeva, E. A. (2015). Medico-social work with young with behavioral problems. KANT, 55–58.
2. Deviant behavior: sociological, psychological and legal aspects: materials of the scientific-practical conference (2015). Kharkiv.

Demonstration of deviant communicative behavior by teenagers on social networks

O. O. Porpulit

Abstract. In the context of martial law, the attitude of Ukrainian adolescents to the demonstration of deviant communicative behavior on social networks was revealed; the factors of deviant communicative behavior of adolescents in social networks are outlined; the reasons for the demonstration of aggressive communicative behavior on social networks are identified.

Keywords: *deviant behavior, communicative behavior, indirect communication, cyberbullying.*